OSMANLI'DAN ERKEN CUMHURİYET'E
KAUÇUK SANAYİ VE GİSLAVED

Kara Lastiğin Öyküsü

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı pazarına giren ithal kauçuk ayakkabılar, pratikliği ve ucuzluğuyla kısa sürede benimsendi. 1929 Ekonomik Buhranı'nın getirdiği korumacı gümrük politikaları, İsveçli Gislaved firmasını Türkiye pazarını kaybetmemek adına 1932'de Haliç kıyısında bir fabrika kurmaya yöneltti. 1938'de kapanan bu kısa ömürlü sanayi girişimi, geriye binalar bırakmasa da Anadolu'da kara lastikle özdeşleşip Türkçeye yerleşen ölümsüz bir sözcük miras bıraktı: 'Cızlavet'.

SYF100-107.indd 100 14.09.2026 17:43

DOÇ. DR. AKANSEL YALÇINKAYA
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Bugün belirli bir yaşın üzerindeki pek çok kişi 'cızlavet' denildiğinde siyah kauçuk çizmeleri hatırlar. Özellikle yağmurlu havalarda, köylerde, şantiyelerde, tarlalarda ve balıkçıların ayağında görülen bu çizmeler zamanla markasını aşarak ürünün adı hâline gelmişti. Oysa 'Cızlavet' aslında bir ürün adı değil, İsveç'in küçük bir sanayi kasabasının ismiydi: Gislaved.

Türkiye'de pek çok marka zamanla ürünün yerine geçen bir isim hâline geldi. Selpak, Jilet ya da Aspirin gibi örneklerin yanına bir dönem 'Cızlavet' de eklenmişti. Ancak bu ismin ardında, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Haliç kıyısında kurulan ve bugün neredeyse tamamen unutulmuş ilginç bir sanayi hikâyesi yatıyor.

'Cızlavet'in hikâyesine geçmeden önce, bu çizmelerin hammaddesi olan kauçuğun uzun yolculuğuna kısaca göz atmak gerekir.

Kauçuk, Amazon Havzası'na özgü Hevea brasiliensis ağacının gövdesinden elde edilen süt beyazı lateksin işlenmesiyle üretilir. Güney Amerika›nın yerli toplulukları bu malzemeyi Avrupalılardan yüzyıllar önce tanıyordu. Su geçirmez ayakkabılar, kaplar, meşaleler ve özellikle zıplayan kauçuk toplar günlük yaşamın bir parçasıydı. Avrupalılar kauçukla Kristof Kolomb›un Amerika seferlerinden sonra tanıştı; 18. yüzyılda ise bu esnek madde bilim insanlarının ve tüccarların dikkatini çekmeye başladı.

Uzun yıllar boyunca kauçuğun kullanım alanı sınırlı kaldı. Sıcak havalarda yapışkanlaşıyor, soğukta »

SYF100-107.indd 101 14.09.2026 17:43

sertleşip kırılganlaşıyordu. Bu sorun, 1839 yılında Amerikalı mucit Charles Goodyear'ın geliştirdiği vulkanizasyon yöntemiyle büyük ölçüde çözüldü. Goodyear, doğal kauçuğu belirli oranlarda kükürtle karıştırıp yüksek sıcaklıkta ısıttığında, kauçuk molekülleri arasında yeni kimyasal bağlar oluştuğunu keşfetti. Bu işlem sayesinde kauçuk sıcak havalarda eriyip yapışan, soğukta ise sertleşip çatlayan bir madde olmaktan çıktı; esnekliğini koruyan, aşınmaya ve sıcaklık değişimlerine dayanıklı bir sanayi malzemesine dönüştü. Böylece kauçuk, ayakkabıdan otomobil lastiğine kadar sayısız ürünün temel hammaddesi hâline geldi. Isıya ve aşınmaya dayanıklı hâle gelen kauçuk, sanayi devriminin vazgeçilmez hammaddelerinden biri oldu. Contalar, kayışlar, telgraf kabloları, su geçirmez giysiler, ayakkabılar ve daha pek çok ürün kauçuktan üretilmeye başladı.

GİSLAVED markasının ürettiği ayakkabılar için 1900 yılında hazırladığı reklam tabelası...

Asıl sıçrama ise bisiklet ve otomobil çağının başlamasıyla yaşandı. 'Pnömatik' lastiğin yaygınlaşması, dünya çapında kauçuk talebini katlanarak artırdı. Başlangıçta üretimin merkezi Brezilya'daki Amazon ormanlarıydı. Ancak 19. yüzyılın sonlarından itibaren Hevea brasiliensis fidanlarının Güneydoğu Asya'ya taşınmasıyla İngiliz sömürgelerindeki plantasyonlar dünya pazarına hâkim oldu. 20. yüzyılın başına gelindiğinde Malaya ve Seylan, küresel kauçuk üretiminin başlıca merkezleri hâline gelmişti.

Kauçuk ayakkabıların tarihi de aynı dönemde hız kazandı. 19. yüzyılın ortalarında ABD ve Avrupa'da vulkanize kauçuktan üretilen su geçirmez ayakkabılar piyasaya çıktı. İlk modeller ağır ve kaba olsa da yağmurlu havalarda büyük kolaylık sağlıyordu. İngiltere'de Wellington çizmeleri, Amerika'da ise 'rubbers' ve 'galoshes' adı verilen kauçuk dış ayakkabılar hızla yaygınlaştı. Özellikle deri ayakkabıların üzerine giyilen galoşlar, şehir yaşamının vazgeçilmez eşyalarından biri hâline geldi. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kauçuk ayakkabı üretimi artık büyük fabrikalarda seri olarak gerçekleştiriliyor, dünyanın birçok ülkesine ihraç ediliyordu.[2]

Kauçuk ayakkabılar ve galoşlar Osmanlı pazarına 19. yüzyılın son çeyreğinde girmeye başladı. Başlangıçta neredeyse tamamı Avrupa'dan ithal edilen bu ürünler, İstanbul, İzmir, Selanik ve Beyrut gibi liman kentlerindeki mağazalarda satılıyor; büyük mağazaların vitrinlerinde su geçirmezlikleri ve dayanıklılıkları öne çıkarılıyordu. Fransız, İngiliz, Alman, Avusturya ve Rus üreticileri Osmanlı pazarında yoğun bir rekabet içindeydi. Dönemin ticaret raporları, özellikle yağmurlu mevsimlerde galoş ve kauçuk çizmelerin satışlarının belirgin biçimde arttığını, kentli tüketicilerin bu ürünleri modern yaşamın pratik bir parçası olarak benimsediğini gösteriyor.

20. yüzyılın başlarında Rus yapımı siyah kauçuk ayakkabılar özellikle uzun ömürlü olmaları sayesinde Anadolu'da geniş bir müşteri kitlesi bulmuştu. Alman ürünleri daha ekonomik seçenekler arasında yer alırken, İngiliz ve Fransız markaları yüksek fiyatları nedeniyle daha dar bir tüketici grubuna hitap ediyordu. Osmanlı Devleti'ndeki yabancılara ait ticaret raporları, fiyatın bu pazardaki en belirleyici unsur olduğunu açıkça ortaya koyar. Deri ayakkabıya göre çok daha ucuz olan kauçuk galoşlar ve çizmeler, uzun ömürleri ve su geçirmez yapıları sayesinde memurların, işçilerin, öğrencilerin ve köylülerin gündelik hayatında giderek daha fazla yer edinmeye başladı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu tüketim alışkanlığı devam etti. Nüfusun büyük bölümü kırsalda yaşıyor, dayanıklı ve ekonomik ayakkabılara olan ilgi her geçen yıl artıyordu. Çarığın yerini tamamen almasa da kauçuk galoş ve kara lastikler Anadolu'nun gündelik yaşamına hızla yerleşti. Tam da bu dönemde İsveç'in Gislaved kentinde faaliyet gösteren Svenska Gummifabriks AB, Türkiye pazarındaki satışlarını artırmak için daha iddialı bir strateji izlemeye başladı.

TÜRKİYE'DE bir marka üzerinden lastik ayakkabı anlamına gelen 'Gislaved' aslında İsveç'te bir kasabanın adıydı…

SYF100-107.indd 102 14.09.2026 17:43

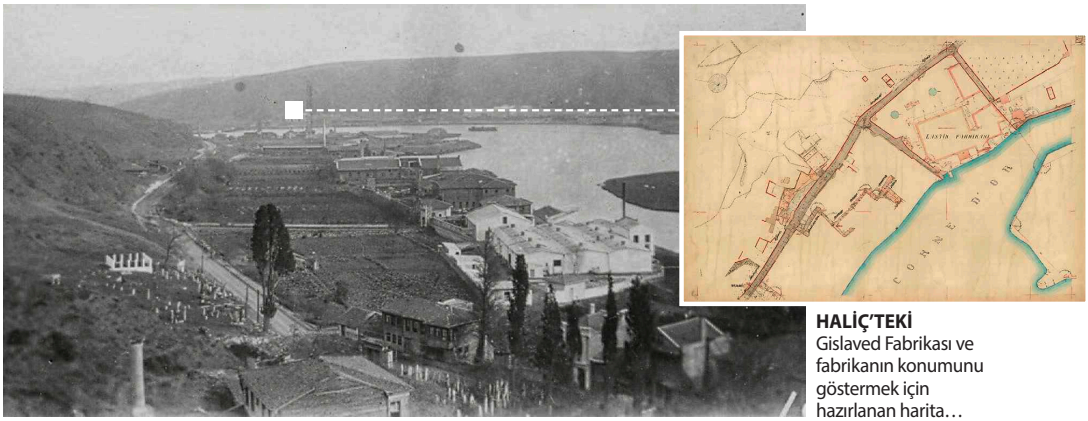

HALİÇ'TEKİ Gislaved Fabrikası ve fabrikanın konumunu göstermek için hazırlanan harita…

Amazon ormanlarında bir ağacın gövdesinden akan beyaz lateks, sanayi devrimiyle dünyanın en yaygın ayakkabı malzemelerinden birine dönüştü.

Şirketin İstanbul temsilcisi Musevi tüccar İshak Kohen, fabrika kurulmadan yıllar önce Osmanlıca ve Türkçe gazetelerde düzenli ilanlar yayımlıyor, Gislaved ürünlerini 'İsveç'in en dayanıklı lastikleri' sloganıyla tanıtıyordu. Bu reklamlar, markanın Türkiye'de güçlü bir müşteri kitlesi oluşturduğunu gösteriyor. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ise ithalat maliyetlerini yükseltti, gümrük politikalarını değiştirdi ve yabancı şirketleri yeni çözümler aramaya yöneltti. Gislaved'in İstanbul'da fabrika kurma kararı da bu ekonomik dönüşümün en dikkat çekici sonuçlarından biri olacaktı.

1929 sonrasında Türkiye ithalatı azaltmayı ve yerli sanayiyi geliştirmeyi hedefleyen korumacı bir ekonomi politikası izlemeye başladı. Gümrük vergileri yükseltildi, ithalata çeşitli sınırlamalar getirildi ve yerli üreticiler teşvik edildi. İlk bakışta bu politikalar yabancı şirketler için olumsuz gibi görünse de bazı firmalar farklı bir çözüm geliştirdi. Eğer ürünlerini Türkiye'ye satamıyorlarsa, üretimi doğrudan Türkiye'de yapabilirlerdi.

Şirket, hem yüksek gümrük vergilerinden kurtulmayı hem de Türkiye ile Balkan pazarına buradan ulaşmayı planlıyordu. Üstelik 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu yabancı yatırımcılar için de önemli avantajlar sağlıyordu.

1932 yılında fabrikanın temelleri Eyüp'te, Haliç kıyısında atıldı. Yer seçimi tesadüf değildi. Haliç, İstanbul'un en önemli ve en eski sanayi bölgesiydi. Limana yakınlığı sayesinde hem hammaddelerin taşınması hem de ürünlerin sevki kolaylıkla gerçekleştirilebiliyordu.

Dönemin fotoğrafları, fabrikanın bir çalışma alanı olmaktan öte, sosyalleşme mekanı olduğunu da hissettiriyor. İsveçli kadınlarla Türk işçiler arasında kurulan dostluklar, paylaşılan gündelik hayat ve zamanla filizlenen romantik ilişkiler bile fotoğraflara yansımış durumda. Larsson, mektuplarından birinde bu yakınlaşmayı tek cümlede özetliyordu [5]: "Türkçe öğrendik, onlar da İsveççe öğrendi." Bu kısa cümle, fabrikanın hikâyesini de özetliyor. Haliç'te yükselen bu tesis, kauçuk ürünlerinin üretildiği bir mekân olmanın ötesinde, farklı dillerin, alışkanlıkların ve hayatların birbirine temas ettiği küçük bir dünyaya dönüşmüştü.

Üretimin merkezinde galoş vardı. Kauçuk, kükürt, çinko oksit ve çeşitli kimyasallar belirli formüllerle karıştırılıyor, ardından taban, burun ve yan parçalar ayrı ayrı hazırlanıyordu. Bir çift ayakkabı »

OSMANLI İstanbul'unda bir ayakkabıcı tezgahı…

OSMANLI TEZGAHLARINDA TAKLİT GİSLAVED ÜRETİLİYORDU

İTHALAT arttıkça yerli ustalar da bu yeni malzemeyle tanıştı. İstanbul başta olmak üzere bazı şehirlerde Avrupalı örnekleri taklit eden küçük atölyeler ortaya çıktı. Bu işletmeler, ithal edilen kauçuk levhaları ve tabanları kullanarak daha düşük maliyetli ayakkabılar üretiyor, yıpranan ürünleri tamir ediyor veya yeniden kaplıyordu. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nde kauçuğu işleyen büyük ölçekli bir fabrika kurulamadı. Ham madde, makine ve teknik bilgi büyük ölçüde Avrupa'dan geliyor; piyasa ise ithal markaların belirlediği standartlara göre şekilleniyordu. (e.n.)

SYF100-107.indd 103 14.09.2026 17:43

yaklaşık otuz farklı işlemden geçiyordu.

Kısa süre içinde ürün yelpazesi genişledi. Galoşların yanı sıra çizmeler, spor ayakkabıları, terlikler, otomobil iç ve dış lastikleri, kamyon lastikleri, kauçuk yağmurluklar ve çeşitli kauçuk parçalar da üretilmeye başlandı [6]. 1930'ların ortasında fabrikanın günlük üretim kapasitesi binlerce çift ayakkabıya ulaşmıştı. Üstelik üretimin önemli bir kısmı tamamen yerli iş gücüyle gerçekleştiriliyordu.

Fabrikada İsveç teknik bilgisi ile İstanbul'un iş gücü yan yana çalışıyordu. Yönetim kadrosunun önemli bölümünü İsveçli uzmanlarla İstanbul Musevi cemaatinden isimler oluşturuyordu [7]. İshak Kohen ve ailesi fabrikanın ticari organizasyonunu yürütürken; İsveçli mühendisler de üretimden sorumluydu.

Çalışma şartları ise bugünün ölçülerine göre oldukça ağırdı. Dokuz saatlik çalışma günü pazarları da kapsıyordu. Fazla mesai ücreti yoktu. Sosyal güvence bulunmuyordu. Buna rağmen İsveçli yöneticiler zaman zaman üretimi artırmak için ilginç çözümler de geliştiriyordu.

İşçilerin yalnızca ekmek ve karpuz yiyerek çalıştığını fark eden ustabaşı Thure Magnusson, sabahları fabrikada sıcak yemek verilmesini sağladı. Bu kararın arkasındaki gerekçe sosyal yardım değil, daha yüksek verim elde etmekti.

1934 yılında fabrikanın önemli ziyaretçilerinden biri İsveç Veliaht Prensi Gustaf Adolf oldu[8]. Türkiye gezisi sırasında Haliç'teki fabrikaya gelen prens ve eşi, üretim tesislerini gezerek İsveçli çalışanlarla görüştü [9]. Her ne kadar ziyarete ilişkin herhangi bir görsel günümüze (henüz) ulaşamasa da bu ziyaret, fabrikanın İsveç'in Türkiye'deki en görünür ekonomik girişimlerinden biri hâline geldiğini gösteriyordu.

/ Her gün kullandığımız 'galoş' sözcüğü, eskiden ayakkabının üzerine geçirilen kauçuk koruyuculardan geliyor.

Her hikâyenin bir sonu vardır. Gislaved için dönüm noktası 1936 sonrasında geldi. Türkiye'nin dış ticaret politikası değişmeye başladı. Ham kauçuğa getirilen vergiler üretim maliyetlerini artırdı. Aynı dönemde Amerikan ve Avrupalı büyük lastik üreticileri fiyatlarını düşürerek rekabeti sertleştirdi. Türkiye'nin ithalat politikalarında yapılan değişikliklerle birlikte küçük ölçekli İstanbul fabrikasının avantajı ortadan kalktı.

1938 yılında İsveçli ortaklar yatırımlarını

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GİSLAVED REKLAMLARI

Osmanlı döneminden bir gazetede Gislaved ilanı…

Lastik ayakkabıyı teşvik için hazırlanan afiş…

Ayakkabı türleri ve satış yerlerini gösteren Gislaved ilanı…

Gislaved satışlarını arttırmak için hazırlanan broşürler…

1932 tarihli Gislaved reklam tabelası…

1928'de harf devriminin etkisiyle çift dilli 'yerli malı' Gislaved' reklamı…

SYF100-107.indd 104 14.09.2026 17:43

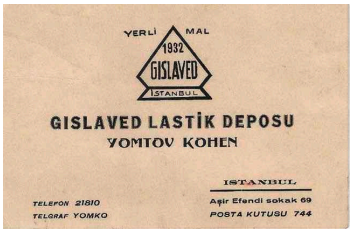

GİSLAVED'İN Türkiye temsilcisi Yomtow Cohen'in Kartviziti (Akansel Yalçınkaya Koleksiyonu)…

sonlandırdı. Üretim makinelerinin önemli bölümü sökülerek İsveç'e geri gönderildi. Bir kısmı ise Bulgaristan'da kurulacak yeni fabrikaya taşındı.

Ancak hikâye burada bitmedi. Fabrikada çalışan bazı İsveçli mühendisler Türkiye'de kalmaya devam etti. Gösta Körner daha sonra Sivas'taki Devlet Demiryolları Lastik Fabrikası'nda görev yaptı. Carl Gustav Gislow ise İstanbul'da İsveç Başkonsolosu olarak çalıştı.

Gislaved'in Türkiye'de bıraktığı en kalıcı izlerden biri, adının Türkçede geçirdiği dönüşümdü. İsveççe telaffuz zamanla halkın dilinde değişti; Gislaved, 'Cızlavet' olarak söylenmeye başladı. Çok geçmeden bu ad, belirli bir markayı aşarak siyah kauçuk çizmelerin ortak adına dönüştü. Yıllar geçti. Fabrikanın bacaları sustu, İsveçli ustalar ülkelerine döndü, marka hafızalardan çekildi. 'Cızlavet' sözcüğü ise Anadolu'da yaşamayı sürdürdü. Bugün birçok köyde ve kasabada yaşlı kuşaklar siyah kauçuk çizmeleri hâlâ bu adla anıyor.

Dil bazen kendi yolunu kendi çizer. Bir fabrikanın adı, gündelik konuşmanın içine yerleşir; kuşaktan kuşağa aktarılır, sözlü kültürün parçası olur [10]. Haliç kıyısında kurulan Gislaved fabrikasının en uzun ömürlü ürünü de belki bu kelimeydi. 'Cızlavet' diyenlerin çoğu, farkında olmadan bir İsveç kasabasının adını yaşatmaya devam ediyor.

Erken Cumhuriyet döneminin sanayileşme hikâyesi, farklı sermaye gruplarının ve girişimlerin bir araya geldiği geniş bir tablo sunar. Gislaved fabrikası da bu tablonun dikkat çekici parçalarından biridir. Türkiye pazarına üretim yapmayı tercih eden İsveçli şirket, Haliç kıyısında kurduğu tesisle uzun yıllar faaliyet gösterdi.

Bugün fabrikanın binaları büyük ölçüde ortadan kalkmış durumda. Buna rağmen arşiv belgeleri, eski fotoğraflar, dönemin gazeteleri ve çalışanların mektupları bu hikâyeyi yeniden kurmaya imkân veriyor. Böylece İstanbul'un sanayi geçmişine ait uzun süre gözden uzak kalmış bir sayfa yeniden görünür hâle geliyor.

/ Gislaved fabrikasında başlarda işçilere sadece karpuz ve ekmek verilirken ilerleyen süreçte verimin artması için sıcak yemek servisine geçildi…

ESKİ FOTOĞRAFLARDA 'CIZLAVET' KARA LASTİK

GİSLAVED'İN Türkiye'deki en büyük başarısı Anadolu'da oldu. Kara lastik ayakkabılar, bugün eski köy fotoğraflarının hemen hepsinde halkın ayağındadır. Yıllar geçip İstanbul Gislaved fabrikasının bacaları susup, İsveçli ustalar ülkelerine döndüğünde bile marka halkın hafızasında bitmedi. 'Kara lastik' ve 'Cızlavet' sözcüğü Anadolu'da yaşamayı sürdürdü. Bugün birçok köyde ve kasabada yaşlı kuşaklar siyah kauçuk çizmeleri hâlâ bu adla anıyor. (e.n.)

Bu hikâyenin en kalıcı hatırası ise hiç kuşkusuz 'Cızlavet' sözcüğü… Bir fabrika adı, gündelik konuşmanın içine karıştı; kuşaktan kuşağa aktarıldı ve Türkçenin yaşayan kelimelerinden biri hâline geldi. Bugün bu sözcüğü kullananların çoğu, Haliç kıyısında faaliyet gösteren İsveçli fabrikanın adını yaşattığının farkında bile değil...

Erken Cumhuriyet döneminde, İstanbul'un geleneksel dokusunu koruyan ve Osmanlı döneminden itibaren sanayileşen Haliç çevresinde faaliyet gösteren fabrikada çalışan İsveçlilerin gündelik hayatına dair ayrıntılı bilgilerimiz bulunuyor. Fabrika ile İstanbul'daki yaşamları arasında şekillenen gündelik ilişkiler, zamanla canlı bir sosyal çevrenin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Gislaved Sanayi Müzesi arşivlerinde bulunan Elin Larsson bağışındaki fotoğraflar, »

SYF100-107.indd 105 14.09.2026 17:43

özellikle İsveçli kadınların İstanbul'u keşfettiklerini ve çevredeki yerel hayatla yakın ilişkiler kurduklarını gösteriyor. İsveçli kadınlar yerel erkek işçilerle romantik ilişkiler kuruyor, Adalar'a ve Üsküdar'a gidiyor, İstanbul'un tarihî mekânlarını geziyor ve boş zamanlarını şehrin farklı semtlerinde geçiriyorlardı. Bu hareketlilik, zamanla onları Eyüp'ün gündelik hayatının da bir parçası hâline getirmişti. İsveçli personel Eyüp'ün futbol takımını destekliyor, oyuncularla birlikte fotoğraf çektiriyor ve mahalle mezarlıkları gibi çevredeki kültürel mekânlarda vakit geçiriyordu. İstanbul'a üretimi başlatmak üzere gelen bu İsveçli çalışanlar, kısa süre içinde fabrikanın çevresindeki sosyal hayatın tanıdık simaları hâline gelmişti.

İsveçli personelin gündelik hayatı ise fabrika ile Eyüp'teki villaları arasında şekilleniyordu. Üretimi başlatmak üzere İstanbul'a gelen, dönemin belgelerinde ve anılarında "Gislaved kızları" olarak anılan genç kadınlar, sessiz ve temiz bir sokakta bulunan, geniş ve aydınlık odalara sahip villada kalıyordu. Üç yerel yardımcı, ikisi kadın biri erkek olmak üzere, villanın işlerini yürütüyordu. Gösta Körner de çalışanların rahatını gözetmiş; villa için duşun yanı sıra bir küvet, radyo ve gramofon temin etmeyi vaat etmişti. Akşamları ise villa, küçük bir müzikli buluşma yerine dönüşüyordu. Gruptaki Norveçli çalışan akordeon çalarken diğerleri müzik dinliyor, sohbet ediyor ve eğleniyordu. Larsson'un aktardığı küçük ama çarpıcı bir ayrıntı, bu akşamların mahallede nasıl karşılandığını da gösteriyor: İsveçliler villada müzik yapmaya başladığında, komşu binalarda yaşayan Türkler onları dinlemek için evlerinin çatılarına çıkıyordu.

/ Gislaved fabrikası kapansa da, yıllar geçse de Türkiye'de modası geçmedi ve adı unutulmadı...

Villa ile fabrika arasındaki mesafe de bu gündelik hayatın sınırlarını belirliyordu. Çalışanların fabrikaya ulaşması 15 ila 20 dakikalık bir yürüyüş gerektiriyordu. Ancak yaz aylarının rahatlığı uzun sürmedi. Mevsim değişip kış yaklaşırken günlerin kısalması ve havaların soğuması, villadaki konforlu hayatı sona erdirdi. Güvenlik ve ısınma gerekçeleriyle personel fabrikanın yakınındaki bir manastıra taşındı. Böylece İsveçli çalışanların İstanbul'daki hayatı, bir yandan fabrikanın disiplinli çalışma düzeni, diğer yandan Eyüp mahallesinin gündelik hayatı arasında şekillenen kendine özgü bir deneyime dönüştü.

Fakat fotoğrafların anlattığı hikâye bundan daha fazlasıdır. İsveçli ve Türk çalışanlar arasındaki ilişki, işyerindeki mesleki temasların ötesine geçerek yakın dostluklara ve romantik ilişkilere dönüşmüştü. İsveçli kadınlar, yerel erkek çalışanlarla bahçelerde ve fabrika önünde birlikte poz veriyor, birlikte vakit geçiriyordu. Bu ilişkilerin farklı toplumsal ve dinî çevreleri de bir araya getirdiği görülüyor. Arif, İsmail ve Haydar gibi Müslüman Türklerin yanı sıra,

FABRİKA İÇİN İSVEÇ'TEN UZMANLAR GELDİ

FABRİKANIN kuruluşunda makineler gibi nitelikli insan kaynağı da İsveç'ten ithal edilmişti. Mühendisler, ustalar, elektrikçiler, montaj işçileri ve kalıp uzmanları İstanbul'a gönderildi. Fabrikanın teknik müdürlüğünü İsveçli mühendis Gösta Körner üstlenirken, birçok İsveçli uzman üretimin kurulmasına bizzat nezaret etti. Ancak fabrikanın en dikkat çekici misafirleri bunlar değildi. Gislaved'in en dikkat çekici uygulamalarından biri, üretim bilgisini aktarmak amacıyla genç kadın işçileri İstanbul'a göndermesiydi. On bir kadın ve dört erkekten oluşan ekip, Haliç'te kurulmakta olan fabrikada Türk işçilere galoş üretimini öğretecekti. Henüz on beş yaşındayken kauçuk ayakkabı üretimine başlayan Elin Larsson [4] da bu ekibin üyelerinden biriydi.

SYF-100-107.indd 106 14.09.2026 17:43

Türk Yahudileri Nissim ve Rafael Torel de İsveçli kadınlarla buluşan isimler arasındaydı. Dolayısıyla fabrikanın etrafında oluşan sosyal çevre, İsveçli çalışanlarla yerel işçiler arasında birbirleriyle temas ettikleri gündelik bir sosyal alan da yaratmıştı.

Üstelik bu ilişkiler, birkaç haftalık ya da birkaç aylık geçici yakınlaşmalarla sınırlı değildi. Bazıları İsveçli kadınların Türkiye'deki görevleri sona erdiğinde İsveç'e dönmek istemeyecek kadar güçlü bağlar kurmasına yol açmıştı. Elin Larsson'un bir mektubundaki ifadeler, bu değişimi belki de en açık biçimde ortaya koymaktadır:

"Perşembe günü Gislow eve (İsveç'e) dönüyor ve beş kız da onunla birlikte gidiyor, fakat hiçbirisi aslında dönmek istemiyor. Gunnel muhtemelen hiç dönmeyecek; şu anda tercümanımızla vakit geçiriyor. Hepimiz erkeklerle dışarı çıkıyoruz. Genellikle bizi dışarı davet ediyorlar ve çok iyiler. Türkçe öğrendik, onlar da İsveççe öğrendi."

Larsson'un birkaç cümleye sığdırdığı bu gündelik hayat, fabrikanın etrafında oluşan sosyal dünyanın ne kadar hızlı yerelleştiğini gösteriyor. İsveçli kadınlar Türkçe, yerel erkekler İsveççe öğreniyor; birlikte dışarı çıkıyor, arkadaşlıklar ve romantik ilişkiler kuruyorlardı. İstanbul'a gelen bu küçük İsveçli topluluk, zamanla şehrin sosyal hayatına dâhil olmuştu. Bu görünürlüğün en dikkat çekici göstergelerinden biri de fabrikanın açılışından iki yıl sonra İsveç Veliaht Prensi Gustaf Adolf ve eşi Prenses Marie Louise'in Küçük Ayasofya Camii'nin ardından 10 Ekim'de tesisi ziyaret etmesiydi. Milliyet gazetesine yansıyan bu ziyaret, fabrikanın geldiği konumu özetliyordu.

1938 yılı ise fabrikanın mülkiyeti açısından önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. İsveç sermayesi yatırımlarını sonlandırırken şirket yerli sermayeyle faaliyetini sürdürdü. Çekilme süreci, hammadde ithalatındaki zorluklar ve yüksek vergiler nedeniyle 1936'da üretim durdurulduğunda başlamıştı. Gislaved, Şûrayıdevlet'te açtığı davadan bile feragat etmişti. Ayrıca Batılı üreticilerin damping uygulamaları ile ABD'nin tütün alımı karşılığında gümrükleri kaldırtması, bu küçük fabrikayı Amerikan lastikleriyle rekabet edemez hâle getirmişti. Döviz transferindeki kısıtlamalar da mali yapıyı tamamen sarsmıştı.

Şirket ticari zorlukların yanı sıra "İslafad" adındaki marka taklitleriyle ve Anadolu'ya yayılan kaçak siyah çizmelerle de yoğun biçimde mücadele ediyordu. İtalya'nın yarattığı siyasi istikrarsızlık ortamı da eklenince ana şirket Svenska Gummifabrik AB, buradaki üretimi Bulgaristan'a taşıma kararı aldı.

GİSLAVED Fabrikası'ndaki grev ve eylemler, Türkiye'de lastik sanayii işçilerinin birlik olmasına öncülük etmiş ve Lastik-İş Sendikası, 4 Nisan 1949'da Gislaved Fabrikası işçilerinin öncülüğünde ortaya çıktı.

1938 tarihli satın alma sözleşmesiyle hisseler mühendis Carl Gustav Gislow'a devredildi. Türk şirketinin Gislaved unvanını kullanması yasaklansa da Gislow teknik danışman olarak kaldıkça marka adı olarak kullanılmasına izin verildi; fabrikadaki tüm makineler ise tahliye edildi.

Yatırım sona ermesine rağmen Gislow ve Gösta Körner'in Türkiye ile bağları kopmadı. Körner, Sivas Kauçuk Fabrikası'nda görev alırken, Gislow 1942'de İsveç'in İstanbul Başkonsolosu olarak atanıp 1947 yılına kadar bu diplomatik görevi sürdürdü. İsveçliler İstanbul tarihinde özel bir iz bırakmış oldular.

KAYNAKLAR

[1] Terry Breverton, İcatlar Ansiklopedisi. Çev. Alper Hayreter. Alfa Yayınları, 2024.

[2] John Tully, The Devil's Milk: A Social History of Rubber, Monthly Review Press, 2011.

[3] Gökhan Akçura, Ayak/Kabı Sözlüğü, FLO Group Mağazacılık, 2025.

[4] Elin Larsson yolculukları ve İstanbul'daki hayatıyla ilgili İsveç'teki ailesine bugün Gislaveds Industrimuseum Arşivinde bulunan fotoğraflar ve mektuplar kaleme alarak bu ilginç hikâyenin insani detaylarının günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Elin'in belgelerini toplayıp müzeye bağışlayan Gnosjöden Birgitta Johannesson'dur; kendisi, o bölgede tanınmış bir soy araştırmacısı ve köy araştırmacısı olmanın yanında Elin'in kızıdır.

[5] https://industrimuseum-gislaved.se/historia-ny/gummi/turkiet/#

[6] Lastik Mamulatının Memleketimizdeki Muvaffakiyeti, Son Posta, 9 Ağustos 1933.

[7] Üretim süreci ve personel kompozisyonu ile personel arası ilişkilere ilişkin fabrikanın yönetici ve daha sonra da ortaklarından olan Rafael Torel'in anıları oldukça zengindir. Rita Ender ve Batya Kebudi, Mümkündür Mucizeler: Rafael Torel'in Hayatı, İstanbul: Gözlem Yayınları, 2007.

[8] İsveç Veliahti Hz. bugün gidiyorlar, Cumhuriyet, 11 Ekim 1934; İsveç Veliahti Hz., Hakimiyeti Milliye, 11 Ekim 1934.

[9] BCA, İsveç Veliahtı Güstav Adolf'un Türkiye'deki gezisi hakkında Başbakanlığa verilen bilgiler, 30-10-0-0-200-367-7, 18 Kasım 1934.

[10] https://100sene100nesne.com/ayakkabi/

SYF100-107.indd 107 14.09.2026 17:43